

UDK 821.112.2.09 Mann H.: 929 Gradnik A.

Ana Toroš

Fakulteta za humanistiko Univerze v Novi Gorici

ALOJZ GRADNIK IN HEINRICH MANN, LITERARNE REFLEKSIJE MEDKULTURNE RAZPETOSTI

Članek uvodoma začenja recepcijo nemškega pisatelja Heinricha Manna na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja, v nadaljevanju pa se osredotoči na specifično, produktivno recepcijo slovenskega pesnika Alojza Gradnika, ki je opazna v relaciji med romanom *Zwischen den Rassen* in sonetom *Vprašanje*.

The article first outlines the reception of the German author Heinrich Mann in the Slovene lands in the first half of the 20th century, and in the proceeding focuses on the specific, productive, reception of the Slovene poet Alojz Gradnik that is evident in the relationship between the novel *Zwischen den Rassen* and the sonnet *Vprašanje* [Question].

Key words: Alojz Gradnik, Heinrich Mann, literary influences zwischen den rassen

Ključne besede: Alojz Gradnik, Heinrich Mann, literarni vplivi influences zwischen den rassen

Ime Heinricha Manna (1871–1950), brata Thomasa Manna, se je v slovenski periodiki prvič pojavilo leta 1920 (N. N. 1920: 191). Čez nekaj let je o Heinrichu Mannu spregovoril Miran Jarc v članku o evropskem duhu v sodobni francoski književnosti. Obravnaval ga je ob Thomasu Mannu, R. M. Rilkeju, Georgu Kaiserju in Fritzu v. Unruchu, torej med literati, ki so postajali v Franciji vse bolj prepoznavni (Jarc 1927: 235–246). Oris njegovega življenja in literarnega dela je sredi tridesetih let prinesla *Modra ptica* (Javornik 1934/35: 1–4), medtem ko so nekateri slovenski časopisi (*Jutro*, *Slovenski poročevalec*) v tem medvojnem obdobju in prvih povojnih letih poročali bolj o njegovem političnem delovanju. Slovenci smo ga tako spoznali kot pisca socialnih romanov in borca za demokratične pravice (N. N. 1935: 7; 1936: 7; 1949: 5). V takih okvirih so ga vrednotili nekateri nemški in francoski kritiki (Lefèvre, Leonhard), vsaj v tistih besedilih, ki so bila prevedena in objavljena v slovenskih revijah (Lefèvre 1933/34: 15–20; Leonhard 1932/33: 381–383).

Na Slovenskem so po odmevnosti izstopala dela Heinricha Manna, ki so bila prevedena v slovenščino, med njimi *Der Untertan / Podložnik* (1952) ter *Professor Unrat / Profesor Nesnaga* (1935), po katerem je bil posnet film *Modri angel*. Oba romana slikata destruktivno moč posameznikov, ki se v imenu višje ideje ali iz lastne objestnosti odločijo, do bodo krojili usodo ljudi. Profesor Nesnaga se sicer usmeri zgolj v zatiranje svojih dijakov, tako da pripoved ponekod izzveni celo v rahlo šaljivem tonu, medtem ko se ob »podložniku« *Diederichu* ne razkriva le moralna sprevrženost nemškega meščanstva in odpor do Judov, temveč tudi ideja o enoumju (kdor ni za nas, je proti nam) in brezpogojni predanosti diktatorju.

Med priljubljenimi deli Heinricha Manna na Slovenskem v tem času ni bilo romana *Zwischen den Rassen* (1907), ki je vzbudil pozornost pri Alojzu Gradniku (Boršnik 1954: 118). Ta je roman najverjetneje bral v izvorniku, saj ni bil preveden niti v slovenščino

ni v italijanščino, in to kljub razmeroma velikemu številu prevedenih del Heinricha Manna v italijanski jezik. Gradnik je omenjeno delo, ki obravnava problematiko ljudi dvojne narodnosti, prebral v začetku dvajsetega stoletja v Gorici in zanj pravi, da mu je dalo »veliko misliti« (Boršnik 1954: 118). Gradnikova preferenca do tega romana je seveda izrazito osebna, izhajal je namreč iz mešanega zakona, očeta Slovenca in matere Furlanke.

Ravno medkulturna razpetost je Gradnika povezovala s Heinrichom Mannom, saj je bila mati tega nemškega pisatelja romanskega porekla (njegova babica je bila Brazilka). Najverjetneje je izkustvo tovrstne dvojnosti botrovalo izrisu glavnega ženskega lika romana *Zwischen den Rassen*, prav tako njegovi idejni zasnovi, temelječi na narodnostni razpetosti. Sicer pa Heinrich Mann kot model, po katerem je profiliral junakinjo romana, navaja Ines Schmied, hčerko nemškega lastnika plantaž v Argentini, ki je z materjo potovala po Evropi in želela postati pevka. S Heinrichom Mannom sta se srečala v Firencah in med leti 1905–1909 je pisatelj prejel skoraj sto njenih pisem (Emrich 1987: 467–468).

Heinrich Mann je naslovno besedno zvezo »zwischen den Rassen« obrazložil kot simbol za medsebojno prepletanje in bojevanje med osamljenostjo in ljubeznijo (Anger 1977: 321). Podobno je vodilno misel romaneskne zgodbe razumela Sigrid Anger, ki je ob ponatisu romana v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja poudarila, da pojma »rasa« pri Heinrichu Mannu še ne smemo razumeti z rasističnim prizvokom, pač pa kot večpomenski pojem, ki zajame vase tako razlike med narodi kot razlike med spoloma (Anger 1977: 321). Na slednje se je navezoval Rudolf Leonhard že v medvojnem obdobju, ko je zapisal, da je v njegovih romanih razvidno ne le razvejano sociološko, temveč tudi »biološko pojmovanje« (Leonhard 1932/33: 381–383). Ob tem gre opozoriti še na druga problemska izhodišča, ki jih odpira romaneskna zgodba, kot so vprašanje ženske emancipacije, osvetlitev razlik med posameznimi sloji ter umetnostne pasaže.

Med navedenim je Gradnika najbolj pritegnilo naziranje o večkulturni (ne)pripadnosti. Posledice »vmesne pozicije« je Heinrich Mann prikazal na primeru Lole, osrednjega romanesknega lika. Življenje glavne junakinje je bilo namreč odločujoče zaznamovano z medkulturno razpetostjo na materino romansko in očetovo germansko kulturo. Lola je morala kot otrok zapustiti materino rodno Brazilijo, saj so ji starši namenili nemško vzgojo in odraščanje v nemškem okolju. Premestitev je občutila izjemno travmatično, pri čemer so se občutki izkoreninjenosti z odraščanjem in globljo samorefleksijo še stopnjevali. Brezizhodnost kulturne sredobežnosti je dokončno ozavestila na potovanju po Evropi, na katerega se je kot mlada ženska odpravila skupaj z materjo po očetovi smrti. Njuno potovanje, metafora junakinjinega neuspešnega iskanja domovine in prave identitete, je bilo razpeto na romanski (Italija) in germanski svet (Nemčija). Ko se je ustalila v germanskem okolju, je pogrešala temperament materine rase, ko je potovala po romanskem svetu, se ji je tožilo po germanskem: »Das Temperament meiner mütterlichen Rasse schätze ich, wenn ich in Deutschland bin. Bei jener aber sehne ich mich oft nach der deutschen Tiefe«¹ (Mann 1977: 92). To pomeni, da se nikjer ni mogla

¹ Značaj mamine rase cenim, ko sem v Nemčiji. Pri slednji pa se mi pogosto toži po nemški globini. (Vsi nepripisani prevodi v opombah so avtoričini.)

ustaliti, vedno je bila nekje »vmes«. Hrepenenje jo je neprestano preganjalo od ene »čiste« rase k drugi. Zato se je Lola v obupu spraševala: »Ist mir denn kein anderes Leben erreichbar als dieses Reiseleben?«² (Mann 1977: 139). Odgovor, ki proseva izza romaneskne zgodbe, v polnosti pritrjuje Lolinim strahovom.

Nevsječnosti, ki jih Lola opažala v vsakdanjem življenju, večinoma niso umišljene in neutemeljene, saj jih Heinrich Mann vpenja na sociološke in psihološke silnice. Razodevajo se v njenih vsakodnevnikih stikih z ljudmi »čiste« rase, pri čemer se posledice njene »vmesne« pozicije kažejo na več nivojih: jeziku, ljubezni, videzu in nraveh.

Vsakodnevni sopotnik junakinje je občutek drugačnosti in osamljenosti, ki se ji je porodil v rani mladosti v odnosu do deklet »enojne« rase v internatu: »Ich war immer allein. Ich weiß noch, wie mein Vater mich in dem fremden Garten zurückließ. Keinen verstand ich. Nie habe ich eine Sprache ganz erlernt. /.../ Fremde in allen Ländern, Feinde. /.../ Kein Volk, dem ich zugehöre, keine Sprache, die mich ganz ausdrückt«³ (Mann 1977: 266). Tujost povzroča na drugi strani pri domačinih zasmehovanje in neljubeč sprejem: »,In der Fremde ist alles Feind, und ich bin in jedem Lande fremd.‘ Sie hatte Tränenkrisen«⁴ (Mann 1977: 220).

Nakazana jezikovna zaznamovanost se kaže kot ena bistvenih pregrad, ki Loli onemogoča integracijo v romanskem oziroma germanskem okolju: »Hier bin ich nicht heimisch geworden; und das, was meine Heimat war, habe ich vergessen. Wohin gehöre ich denn? Drüben hatte ich meine Familie und meine Freunde. Drüben verstanden alle mich. Drüben war ich glücklich«⁵ (Mann 1977: 26). Nemščine namreč ne obvlada v polnosti, saj ni njen primarni, materni jezik. Sprejema jo kot tuji, deloma vsiljeni jezik, ki se ga je morala naučiti v otroštvu, po prisilnem prihodu v Nemčijo, in ga zato ne obvlada toliko, kot bi lahko portugalsščino, ki je bila njen prvi jezik. Toda ta romanski jezik otroštva je sčasoma zbledel v njenem spominu in se ni razvijal, tako da Lola opaža, da se ne more popolnoma izraziti v nobenem jeziku: »Ich kann mich nicht recht ausdrücken, da ich ja keine Sprache ganz beherrsche«⁶ (Mann 1977: 27).

Poleg jezika so romaneskni liki, izhajajoči iz narodnostno mešanih družin, zaznamovani po svoji duhovni naravi in zunanjem videzu, saj velikokrat podedujejo poteze dveh različnih ras, in torej svoje mejne pozicije ne morejo prikriti. Arnold, osrednji moški lik romana, je takole občutil ženske »mešane krvi«: »Mehrals näherte ich mich Frauen gemischten Blutes: sie waren mit einem verflachten Innenleben begabt und mit irgendwie verunglückten Körpern«⁷ (Mann 1977: 112). V romanu so poleg tega izpostavljene stereotipne značajske poteze, ki so narodnostno pogojene. Romanski liki so umetniki, plitvih čustev, mehke narave, medtem ko se germanske poteze razkrivajo v

² Ali mi torej razen tega potujočega življenja nobeno drugačno življenje ni dosegljivo?

³ Vedno sem bila sama. Še vedno se spomnim, kako me je oče pustil v tujem vrtu. Nikogar nisem razumela. Nikoli se nisem nobenega jezika povsem naučila. /.../ Tujci v vseh deželah, sovražniki. /.../ Ni naroda, kateremu bi pripadala, ni jezika, ki bi me popolnoma izrazil.

⁴ »V tujem svetu je vse sovražno, in jaz sem v vsaki deželi tujec.« Pogosto je jokala.

⁵ Tu se nisem udomačila; in to, kar je bila moja domovina, sem pozabila. Kam torej sodim? Tam sem imela družino in prijatelje. Tam so me vsi razumeli. Tam sem bila srečna.

⁶ Ne znam se pravilno izražati, ker nobenega jezika ne obvladam popolnoma.

⁷ Večkrat sem se približal ženskam mešane krvi: bile so skorajda brez notranjega življenja in ponesrečene postave.

globini čustev, pa tudi v strogosti in vzvišenosti: »Und Pardi /ein Italiener, op. A. T./ war kein Künstler. Aber er hatte das Blut von Menschen, die mit einem Griff durch die Luft mehr Kunst machten als diese hier /die Deutschen, op. A. T. /, wenn sie malten! /.../ Es ist wahr, du /Lola, op. A. T./ bist schon wieder angezogen. Eine richtige Deutsche bist du!«⁸ (Mann 1977: 140, 144).

Zgoraj razčlenjena vsebina romana je dala Gradniku nedvomno priložnost za refleksijo njegovega lastnega položaja znotraj narodnostno mešane družine. Tako kot je bila Lola razpeta med romanskim in germanskim prostorom, je bil namreč Gradnik razpet med romanskim in slovanskim svetom, kar je pesnik toliko intenzivneje občutil zaradi zasidranosti na obmejnem območju v času skrajnih družbenopolitičnih napetosti. Tovrstna razpetost je bila tako na preddverju prve in druge svetovne vojne v prvi vrsti nosilka razbolelih slovensko-italijanskih odnosov.

Natančnost narekuje poudariti furlansko poreklo Gradnikove matere, čeprav se je v slovenski in italijanski literarni zgodovini uokvirila podoba slovenskega pesnika na ozadju italijanske kulturne tradicije (Župančič 1917: 47–49; Urbani 1941: 89).⁹ V tem okviru se je upodobil tudi pesnik sam in svoje doživljanje pesniško izrazil v znamenitem sonetu

Vprašanje:

Kako si zgetel me, nebeški Oče?
Čemu ta slast za neutešene sanje,
ta strast krvi, mesa in duše rvanje,
to srce žejno in nemirujoče?

Čemu mehkoba, ki se vdati hoče,
in kljubovalnost in omahovanje,
vrisk in obup, nevera in iskanje
resnice, ko se v duši dvom grohoče?

Italsko sonce vtil si v moje žile:
kri favnov in asiškega berača
in Aretina in Giordana Bruna.

In si dodal še mračni srd Peruna,
upornost sužnja, krutost osvajača
in Črtomira kri in Bogomile. (Gradnik 1986: 183)

⁸ In Pardi /Italijan, op. A. T./ ni bil umetnik. A imel je takšno kri kot ljudje, ki z enim zamahom po zraku ustvarijo več umetnosti kot ti tu /Nemci, op. A. T./, ko slikajo. /.../ Res je, zopet si vzvišena. Si prava Nemka!

⁹ Označitev Gradnika kot pesnika s slovensko-italijansko dušo je bila značilna v prvi polovici 20. stoletja. Italijanski literarni zgodovinarji so mu vlogo povezovalca slovenskega in italijanskega kulturnega prostora pripisali ne le zaradi njegovih romanskih korenin, temveč tudi zaradi njegovih literarnih prevodov iz italijanščine. Franc Zdravec tej označitvi nasprotuje, saj Gradnik ni pisal pesmi v italijanščini: »Gradnik se ni spuščal v rasno mitologijo, iz katere bi bilo moč kovati nacionalistične zvijače. In vendar so njegovo dvojno rodovnost leta 1941 izrabili italijanski profesorji in ga – kljub dejstvu, da je vse verze napisal v slovenščini – oklicali za ‚italijansko-slovenskega pesnika‘« (Zdravec 1981: 37; 1999: 27).

Gradnik je inspiracijo za sonet *Vprašanje* zelo verjetno dobil po branju romana *Zwischen den Rassen*, saj ga je prebral okoli leta 1920, obravnavani sonet pa je ohranjen v rokopisu iz leta 1922 (Gradnik 1986: 384). O vplivu tega romana na pesnikovo refleksijo medkulturne razpetosti poroča monografija Marje Boršnik:

Že v sonetu *Vprašanje*, ki ste ga zajeli iz Ljubljanskega Zvona 1923, ste se brezobzirno razgalili. Iščete odgovora, od kod to rvanje med čutnim in duhovnim, med poganskim in religioznim elementom v vas. Odgovor najdete v mešanici svoje romansko-slovanske krvi. Od kod ste prejeli pobudo za takšno iskanje? (Boršnik 1954: 118)

Gradnik je v odgovoru izjemno natančen, kar razkriva pomensko težo, ki jo je pripisoval branju tega romana, saj mu je ostal v spominu kljub precejšnji časovni distanci: »Problem mešane krvi obravnava Thomas /sic!/ Mann v delu *Zwischen den Rassen*, ki sem ga bral pred več kot tremi desetletji v Gorici. Dal mi je veliko misliti« (Boršnik 1954: 118).

Kot je razvidno, je pesnik v sonetu izpričal podobno razpetost med dvema narodoma, kot je prikazana v romanu Heinricha Manna, predvsem z negativne plati, z vidika konfliktov, ki jih ta dvojnost povzroči v subjektivem doživljanju sebe in okolice.¹⁰

Lirski subjekt v obravnavanem Gradnikovem sonetu tako kot Lola opaža veliko značajsko neuravnovešenost oziroma notranji boj med nasprotujočimi si prvinami. Radost do življenja je prevzel od Frančiška Asiškega, kot pesnik sam zapiše, simbola za ljubezen do vsega obstoječega:

Ali njegova askeza ni bila tista mračna odpoved vsemu temu, kar je lepo na svetu. On ni videl v naravi satana, ampak veličastno delo boga samega, ki ga je slavil kot takega in ljubil z otroško nežnostjo in vdanostjo. V vsej svoji preproščini in ponižnosti se je čutil tesno povezanega z vsemi živimi bitji in celo z neživimi predmeti, ki jih je vse zval brate in sestre, ker so bili vsi kakor on ustvarjeni po bogu, in je govoril z njimi kakor z razumnimi bitji. (Boršnik 1954: 120)

Prav tako je lirski subjekt podedoval od Italijanov dvom o verskih dogmah in odprtost za novo (tako kot Giordano Bruno), ob tem še »strast krvi« (tako kot Pietro Aretino). Ob Aretinu je pesnik poudaril, da je avtorskega subjekta v sonetu *Vprašanje* oblikoval kot dediča vseh dobrih in slabih lastnosti Italijanov:

Kaj sem mislil z Aretinom? Ne bi rad imel njegovega značaja. Bil je renesančen človek. Cesarji in kralji so se mu klanjali, iskali njegovo naklonjenost. Imponira mi njegova močna duhovna potencia, ki se je žal izrodila v skrajno nemoralno hotenje in rvanje. Zakaj sem ga vpletel? Vsak Italijan nosi v krvi vso to dediščino svojih dobrih in zlih velikanov, nekaj kapljic zla pa je zašlo žal tudi v mojo kri. (Boršnik 1954: 119)

Na drugi strani, kot protipol »sončni« romanski naravi, stoji v sonetu *Vprašanje* »mračni srd Peruna«, boga strele, groma in bliska. Rimska mitologija (»kri favnov«)

¹⁰ Franc Zadavec v okviru primerjave med obravnavanim romanom in sonetom opozarja predvsem na razlike v rasnem vrednotenju. Tako odkriva privilegirani odnos nemške rase v romanu Heinricha Manna. Na drugi strani ugotavlja, da Gradnik v sonetu *Vprašanje* ni podelil prednosti nobeni rasi (Zadavec 1981: 37–38; 1999: 27).

se torej v lirskem subjektu srečuje s slovansko. Nakazano napeto ozračje znotraj slovanske dediščine se v nadaljnji pesemski izpovedi izkaže kot prevladujoče, pri čemer njene temnejše odtenke določa vklenjenost v nesvobodo (»upornost sužnja«), ki je znotraj slovenskega naroda ni mogoče preseči spricho hlapčevske narave (Črtomir) in vdanosti v božjo previdnost (Bogomila). Kot je povedal pesnik sam, je v zadnjem verzu soneta *Vprašanje* (»in Črtomira kri in Bogomile«) označen simbol slovenstva: »Črtomirstvo¹¹ sem tudi jaz pojmoval tako kakor Župančič /.../, Črtomirstvo¹¹ pomeni Župančiču omahljivost, pomanjkanje samozavesti, nedoslednost, neznačajnost, prevlado hlapčevskega duha v našem narodu« (Boršnik 1954: 120).

Iz zavesti slovenske nacionalne ogroženosti se na drugi strani rojevata kljubovalnost in volja upornega sužnja in krutega osvajača, kakor je domnevala Marja Boršnik (1954: 120) in čemur je pesnik pritrdil: »Ravno zavest, da vsi nosimo to težko dediščino Črtomirovega usodnega koraka, je v trenutku, ko nam je pretila nevarnost popolnega uničenja, sprožila silni zagon vsega slovenskega naroda k narodni in socialni svobodi in državni samostojnosti« (Boršnik 1954: 120).

Potemtakem doživlja lirski subjekt spojitev romanskega in slovanskega sveta kot spojitev svetle in temne narave, ki se kaže kot večni boj med vero in nevero, med čutnostjo in duhovnostjo, med uporom in hlapčevanjem.

Romaneska zgodba in pesemska izpoved v sonetu *Vprašanje* se končata brez izhoda iz predstavljene problematične razpetosti, saj literarna lika ne presežeta nasprotij, ki izhajajo iz medkulturnega položaja. Roman *Zwischen den Rassen* se namreč zaključí z napovedjo dvoboja med Lolini italijanskim možem in nemškim ljubincem, kar ima metaforično razsežnost. Do obračuna namreč ne pride le v ljubezenskem trikotniku, temveč se v tem soočenju spopadeta obe Lolini nacionalni identiteti, pri čemer odprti konec romana nakazuje brezizhodno ujetost v prostoru med obema kulturama. Gradnikov izpovedni lik na drugi strani retoričnim vprašanjem o vzrokih svojih notranjih nasprotij iz kvartinskega dela (»čemur«, »kako«) odgovarja z orisom lastnega slovensko-italijanskega porekla, vendar ne predvidi možnosti njune harmonizacije.

Med obravnavanjem romanom Heinricha Manna in Gradnikovim sonetom *Vprašanje* je nadalje opazna vzporednica v simbolnem pomenu »krvi« kot ohranjevalki značilnih narodnostnih potez, ki jih posameznik sprejme od prednikov: »Über das, mein liebes Kind, was wir im Leben sein werden, entscheiden das Blut, welches wir bei unserer Geburt mitbekommen« (Mann 1977: 29).¹¹ Slična misel je vpeta v sonet *Vprašanje* (»Italsko sonce vлил si v moje žile /.../ In si dodal še mračni srd Peruna«, Gradnik 1986: 183).

Krvna povezanost prednikov in potomcev je sicer tematizirana še v nekaterih drugih Gradnikovih pesmih (*Očetu, Materi, Sinu*), ki so nastale nekaj let za sonetom *Vprašanje* in bile skupaj z njim objavljene v zbirki *De profundis* (1926). Poleg sonetnega cikla *Materi*, v kateri pesnik zapiše: »Tvoj dedič sem, o mati« (Gradnik 1986: 172), je z vidika »krvne dediščine« najznačilnejši četrti sonet iz cikla *Sinu*, v katerem avtorski subjekt opozarja na sinovo determiniranost z rododom: »Težka bo pot – ne le, kar sam greši, / vso dedino materinega mleka, / strup, ki pretočil se je vanj od veka / nositi mora sin do konca dni. // Ah, ni življenje slast in ni dobrota: / prevara le in breme je in zmota

¹¹ O tem, moj ljubi otrok, kar bomo v življenju postali, odloča kri, ki jo dobimo ob rojstvu.

/ in težka krivda dedov in očeta« (Gradnik 1986: 178). Temu sklopu sonetov, nastalih v obdobju dvajsetih let prejšnjega stoletja, je problemsko sorodna pesem s povednim naslovom *Dedič sem*. To pesniško besedilo je bilo prvič objavljeno v periodiki leta 1930 in nato vključeno v zbirko *Svetle samote* (1932). V njem avtorski subjekt takole začenja svojo izpoved: »Dedič sem: čutim očetov predrage darove, / čutim njih breme in krvi nevidne ukaze« (Gradnik 1986: 207). /Poudarila A. T./

Lirski subjekt znotraj Gradnikove lirike, ki nosi breme italijanske in slovenske krvi, torej nosi s seboj dve nasprotujoči si dediščini. Kot tak ne more biti simbol harmonične celote dveh različnih kultur, pač pa simbol neusahljivega trpljenja.

Večkulturnost sicer v Gradnikovem opusu ni nikjer več tako neposredno evocirana, pač pa jo posredno odkrivamo v pesmih z metafizično tematiko. Razcepljenost lirskega subjekta, dvojna pozicija med tradicionalno vero, ki je dediščina slovanskega elementa, in dvomom, inovacijo, kot dediščino romanskega duha, se kaže v njegovih metafizičnih iskanjih in neprestanih nihanjih med krščanstvom, vzhodno filozofijo in ateizmom.

Nenazadnje tudi Gradnikova pesniška usoda razkriva, da je pesnik hodil po poteh junakinje romana *Zwischen den Rassen*. Njegovo literarno ustvarjanje je zaradi posebnosti razvoja ostalo zunaj slovenske moderne. Župančič je o njem zapisal:

Tih, rekel bi skoraj: najtišji naš poet. Menda bo to eden od vzrokov, da je ostala – vsaj jaz imam ta vtis – njegova zamišljena pesem ves čas kakor neopažena. Ali ga je kedaj kak slovstvenik omenil? Lažja imena so plavala po površju. Gradnik pa je hodil ves čas svoja samotna pota, išoč novih lepot in novega izražanja. /.../ Torej naj bi nam bilo rodilo fino Gradnikovo umetnost ugodno mešanje krvi. (Župančič 1917: 47–49; Gradnik 1984: 259)

Takšno mnenje o pesniku je prevladalo tudi še po vojni. Boris Paternu je v tistem času ugotavljal, da je Gradnik osamljen in samosvoj pesnik, in to povezoval z njegovim romanskim poreklom:

Čeprav je Gradnik pesnik, ki je živel in ustvarjal v dobi izredno sugestivne resonance treh močnih literarnih struj, moderne, ekspresionizma in nove stvarnosti, je hodil docela lastna pota. Res da lahko odkrijemo pri njem rahle sestavine vseh treh struj (predvsem ekspresionizma in Župančiča), toda v svojem jedru je osamljen in samosvoj. /.../ Navsezadnje pa moramo upoštevati tudi dejstvo, da je Gradnik potomec slovenskega očeta in furlanske matere, torej človek, ki v sebi združuje duševne usedline Prešernovega in Petrarcovega rodu. (Paternu 1955: 246)

Obširneje se je temu vprašanju posvetil Franc Zadavec, ki je Gradnika označil za briškega poeta dveh ras, slovanske in romanske (Zadavec 1981: 206), zraslega na meji dveh narodov in kultur (Zadavec 1981: 10; 1999: 15). Pri tem je poudaril, da je to daljnosežno dejstvo oblikovalo tako njegovo naravo in čustveno duhovni stroj kot tudi njegovo liriko (Zadavec 1981: 10; 1999: 15). Kljub temu je menil, da v njem ni prišlo do »jezikovne dvojnosti« in »nacionalne zbezanosti«, saj naj bi Gradnikova mati nikoli ne uporabljala furlanščine, temveč je vedno govorila z otroki v slovenščini. Pač pa je ugotavljal, da so se k »rasni premešanosti njegove krvi« zatekali literarni kritiki, da bi pojasnili njegovo erotično pesem, ki je bila do tedaj v slovenski liriki neobičajna (Zadavec 1981: 197; 1999: 150).

Kompleksnost njegove »dediščine«, sicer kulturno oplemenitene, vendar v prvi vrsti obremenjene z zgodovinskimi silnicami, znotraj katerih jo je prejel, je doumela italijanska stran:

Questo contrasto forma la tragedia dell'uomo di confine, che nessuno sloveno aveva notato in se stesso prima di Gradnik. Nel fondo dell'anima tempestosa del poeta c'è il cozzo e c'è anche l'armonia fra il mondo slavo e il mondo latino.¹² (Urbani 1935: 95)

Razumevanje Gradnikove pesniške in prevajalske drže postane v luči idejnega sporočila romana celovitejše, saj opozarja na njegovo, v literarni zgodovini večkrat zanemarjeno, tragično doživljanje vmesnosti med materino in očetovo dediščino in na njegove poskuse harmonizacije obeh, s tkanjem pretrganih vezi na ravni kulturnega delovanja. Morebiti je bilo ravno njuno medsebojno izključevanje tisti težki »greh« ali »upor krvi« (Gradnik 2003: 11–13), ki ga je pesnikov alter ego izpovedal materi ob slovesu. V tem okviru lahko njegovo več desetletij trajajoče prevajalsko posredništvo italijanske književnosti v slovenščino razumemo kot simbolni poskus premostitve razhajanj med narodom, katerim ni našel odgovora v lastnem pesniškem izrazu.

VIRI

- Alojz GRADNIK, 1984: *Zbrano delo Alojza Gradnika, prva knjiga*. Ur. Miran Hladnik in Tone Pretnar. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- 1986: *Zbrano delo Alojza Gradnika, druga knjiga*. Ur. Miran Hladnik in Tone Pretnar. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- 2003: *Zbrano delo Alojza Gradnika, tretja knjiga*. Ur. Miran Hladnik in Tone Pretnar. Maribor: Litera.
- Heinrich MANN, 1977: *Zwischen den Rassen*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag. (Ponatis 1987.)

LITERATURA

- Sigrid ANGER, 1977: Nachbemerkung. Heinrich Mann: *Zwischen den Rassen*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag. 313–330.
- Marja BORŠNIK, 1954: *Pogovori s pesnikom Gradnikom*. Maribor: Založba Obzorja.
- Elke EMRICH, 1987: Nachwort. Heinrich Mann: *Zwischen den Rassen*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag. 465–478.
- Miran JARC, 1927: Evropski duh v sodobni francoski književnosti. *Ljubljanski zvon*. 235–246.
- Mirko JAVORNIK, 1934/35: Heinrich Mann in njegova »Velika stvar«. *Modra ptica*. 1–4.
- Frédéric LEFÈVRE, 1933/34: Eno uro s Heinrichom Mannom. Prev. Mirko Javornik. *Modra ptica*. 15–20.
- Rudolf LEONHARD, 1932/33: Delo Heinricha Manna. Prev. Filip Kalan. *Modra ptica*. 381–383.
- Heinrich MANN, 1935: *Profesor Nesnaga ali Konec tirana*. Prev. Fran Bradač. Ljubljana: Evalit.
- 1952: *Podložnik*. Prev. Janko Moder. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- N. N., 1920: Nove knjige. *Ljubljanski zvon*. 191.
- 1935: Heinrich Mann. *Jutro XVI/209*. 7.

¹² Ta kontrast ustvarja tragedijo ljudi ob meji, česar pred Gradnikom ni opazil noben Slovenec. Na dnu pesnikove viharne duše tičita nasprotovanje in harmonija med slovanskim in latinskim svetom.

- 1936: Dve novi knjigi Heinricha Manna. *Jutro* 5. september 1936. 7.
-- 1949: Heinrich Mann. *Slovenski poročevalec* 25. september 1949. 5.
Boris PATERNU, 1955: Petrarca pri Slovencih. *Naši razgledi* 28. maja 1955. 246–248.
Umberto URBANI, 1935 /i. e. 1937/: Alojz Gradnik, un poeta dall'anima italo-slava. Umberto Urbani: *Scrittori jugoslavi*. Zara: Libreria internazionale E. de Schönfeld (Collezione di studi slavi; ser. 1, vol. 2). 93–98.
-- 1941: Alojzij Gradnik. *Piccolo mondo sloveno / Mali slovenski svet*. Ljubljana: Ljudska knjigarna. 85–93.
Franc ZADRAVEC, 1981: *Alojz Gradnik*. Ljubljana: Partizanska knjiga (Znameniti Slovenci).
-- 1999: *Pesnik Alojz Gradnik (1882–1967)*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
Oton ŽUPANČIČ, 1917: Alojzij Gradnik. Padajoče zvezde. *Ljubljanski zvon*. 47–49.

SUMMARY

The literary horizon of the Slovene poet Alojz Gradnik was relatively well known in the framework of German literature. Nevertheless, the influence of the novel by the German author Heinrich Mann, *Zwischen den Rassen*, on the poet's reflection of his own ethnic situation – split between his father's Slavic and his mother's Romance origin – remained on the margins of literary investigation. Gradnik read the novel, which opens up the wide-ranging topic of interculturality, at the beginning of his poetic career and at the threshold of years-long traumatic conflicts between these two traditions. The German author Heinrich Mann thus outlined the path for Gradnik, which he entered as a poetic seeker of harmonic combination of two mutually exclusive traditions, which was artistically perfected in the sonnet *Vprašanje* [Question].